

В.І. Ткачук, д-р екон. наук, професор
Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано основні принципи функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств. Досліджено, що економічний механізм повинен ґрунтуватися на принципах державного регулювання та підтримці галузі, саморегулюванні господарюючих суб'єктів під дією ринкових законів. Встановлено, що економічний механізм сільськогосподарського виробництва є відкритою і складною системою, що постійно розвивається і реалізується на різних рівнях через дію органічно взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів. Встановлено, що основу економічного механізму господарювання складають елементи економічних відносин на різних ієрархічних рівнях, в тому числі на рівні окремого підприємства і його внутрішньогосподарських структурних підрозділів. Оптимальне поєднання елементів економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств обумовлює основну мету його функціонування.

Ключові слова: *економічний механізм, господарювання, функціонування, сільськогосподарське підприємство, економічна ефективність.*

Постановка проблеми. Недостатньо обґрунтоване реформування в агропромисловому комплексі країни супроводжується поглибленням економічної кризи в аграрній економіці. Економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств являє собою сукупність методів, прийомів, засобів економічного впливу на підвищення ефективності виробництва і включає безліч елементів, органічно пов'язаних між собою, які впливають один на одного: організаційно-виробнича структура і спеціалізація підприємства, розміщення та поєднання галузей; механізм внутрішньогосподарських відносин, мотивації і стимулювання праці робітників, розподілу виручки між власниками; організація планування, обліку, аналізу та контролю; система

організації і управління; механізм фінансування та інвестування; система реалізації продукції та матеріально-технічного оснащення. Перехід до ринкового механізму господарювання вимагає зміни всієї системи виробничих відносин, що базується на таких вартісних формах, як продукція, ціна, собівартість, вартість, гроші, прибуток, госпрозрахунковий дохід. Тому актуальним питанням на сучасному етапі залишається визначення основних принципів функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств, що забезпечить своєчасне виявлення недоліків його функціонування та прийняття відповідних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичних і практичних аспектів функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств присвячені наукові дослідження відомих вчених: Андрійчука В.Г., Березівського П.С., Доберчак Н.І., Козловського В.О., Месель-Веселяка В.Я., Олійника О.В., Саблука П.Т., Стадник М.В., Ульяновка О.В., Чеканової Л.Г., Ходоса Д.В., Шияна В.Й. та інших вчених [1-10]. Однак багато питань цієї важливої проблеми, теоретичного та прикладного характеру, залишаються ще недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті. Обґрунтування основних принципів функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу досліджень. Особливістю сучасного аграрного сектору України є те, що він все ще знаходиться на етапі важливих економічних перетворень, які супроводжуються глибинними і не завжди послідовними трансформаціями у сферах організації виробництва, формуванні ринкового середовища, фінансів, соціального розвитку та ін. Особливо це стосується сільського господарства як базової галузі агропромислового виробництва, яка є найбільш важливою та при цьому залишається найбільш незахищеною в системі господарських відносин. Досвід України й інших країн показує, що досягнення високої результативності здійснюваних аграрних реформ можливе лише за умови їх проведення на системній та комплексній основі при значній фінансовій підтримці. В сучасних умовах ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва неможливо без обґрунтування та реалізації сучасного економічного механізму. В економічній літературі склалися неоднозначні думки про механізми господарювання, що ускладнює дослідження питань функціонування економічних систем. При

всьому різноманітті поглядів на механізми, слід виходити з того, що реальна економіка функціонує і розвивається в рамках суспільного виробництва, головною рушійною силою якого стає господарський механізм. Його складовою частиною є економічний механізм як конкретне вираження діючих ринкових законів розвитку суб'єктів господарювання у виробничій системі, що формується на основі аграрної політики держави.

У практиці господарювання вітчизняних підприємств і ринкових структур діє господарський механізм і його складова частина – економічний механізм господарювання. Господарський механізм (механізм господарювання) являє собою систему економічних, організаційних, правових відносин, що виражає характер і результати виробництва, розподілу, споживання і накопичення.

Виділяють наступні функції господарського механізму: економічна реалізація відносин власності; регулювання пропорцій суспільного відтворення; розв'язання суперечностей між розвитком продуктивних сил і конкретними формами виробничих відносин [2]. Економічний механізм господарювання є сутністю господарського механізму, його стрижневою основою та являє собою сукупність прийомів, методів і засобів економічного впливу на підвищення ефективності виробництва і містить економічні важелі, за допомогою яких держава і ринкові структури впливають на підприємства, їх трудові колективи і окремих працівників. Досконалий економічний механізм господарювання утворюється під впливом ринку і при регулюючому впливі держави покликаний гарантувати органічне поєднання економічних інтересів суспільства, держави з локальними груповими та індивідуальними інтересами товаровиробників – суб'єктів господарювання.

Економічний механізм сільськогосподарського виробництва – це відкрита і складна система, що постійно розвивається і реалізується на різних рівнях через дію органічно взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів, які формуються під дією ринкових законів і державної політики, спрямованих на ефективне використання всіх ресурсів у процесі виробництва. Така система направлена на забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського підприємства [3]. Таким чином, економічний механізм можна розглядати як систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених економічних регуляторів, функціонування яких визначається ринковими умовами, саморегулюванням і державним регулюванням (рисунок).

Принципова схема економічного механізму підприємств аграрної сфери

Оптимальне поєднання елементів економічного механізму обумовлюють його основну мету: здатність господарюючих суб'єктів протистояти впливу негативних факторів, оперативно вносити корективи і реагувати на зміни ринкового середовища. Головним завданням економічного механізму є забезпечення організаційної єдності господарюючих суб'єктів усіх сфер АПК у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва, створенні необхідних умов для перетворення економічних відносин, успішному вирішенні проблеми сталого економічного і соціального розвитку галузі.

Новий економічний механізм повинен ґрунтуватися на принципах державного регулювання та підтримці галузі, саморегулюванні господарюючих суб'єктів під дією ринкових законів. Економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств виконує такі функції: формування принципово нового підходу до адаптації сільськогосподарських товаровиробників до ринку і дієвих важелів ефективного їх функціонування; забезпечення сприятливих економічних умов господарювання для розширеного відтворення кожному ефективно функціонуючому суб'єкту господарювання з урахуванням вимог ринку; створення організаційно-економічних умов для здорової ринкової конкуренції за допомогою забезпечення сприятливого ринкового середовища; перетворення всіх працівників матеріально-виробничої сфери в реальних власників засобів і результатів виробництва, рівноправного і взаємовигідного їх партнерства на ринку; створення сприятливих організаційно-економічних передумов для виходу вітчизняних товаровиробників на зовнішній ринок; підтримка середовища для формування сучасної економічної думки у трудових колективах, суб'єктах господарювання, зацікавленості кожного працівника у підвищенні кваліфікації [4].

В умовах ринкової економіки елементом економічного механізму виступає його конкурентна взаємодія, завдяки якій забезпечується координація дій учасників ринкового простору через попит, пропозицію, ціни, якість продукції. Економічний механізм забезпечує організацію цілісності системи господарських відносин, забезпечує саморозвиток ринкової економіки, також є складною виробничо-економічною системою, що розвивається.

Елементи і важелі – складові економічного механізму господарювання – включають планування, ціноутворення, кредитування, оподаткування, облік та ін. Вони регулюють економічну діяльність

підприємств. Основу економічного механізму господарювання складають елементи економічних відносин на різних ієрархічних рівнях, в тому числі на рівні окремого підприємства і його внутрішньогосподарських структурних підрозділів. Економічні відносини поділяються на відносини власності, відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання. Визначальними є відносини власності, від яких залежать характер і зміст економічних відносин, які складаються між суб'єктами ринку. Також не менш важливим методологічним аспектом досліджуваної проблеми є вибір такого керівництва, яке здатне організувати взаємодію всіх структурних елементів економічного механізму з метою забезпечення розширеного відтворення на інноваційно-інвестиційній основі [5].

Економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств необхідно розглядати на макро- та мікрорівні. На різних його рівнях застосовуються як однакові, так і специфічні елементи та інструменти. Економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств має спільні риси з економічним механізмом інших галузей народного господарства, проте, разом з тим має і свої особливості. Все це передбачає необхідну систему заходів з вирівнювання економічних умов господарювання як на рівні регіонів, так і на рівні окремих підприємств.

Важливо відзначити, що особливістю кожного з елементів економічного механізму є їх відносна самостійність, але в той же час всі вони повинні гармонійно поєднуватися і доповнювати один інший. Ринкова економіка вносить нове змістовне наповнення механізму як системи, доповнює його сучасними елементами, здатними в будь-який кон'юнктурний момент швидко перебудуватися. Сучасний економічний механізм господарювання в сільськогосподарських підприємствах має ряд специфічних особливостей в порівнянні з іншими міжгалузевими комплексами за формами прояву. По-перше, цей механізм зберігає риси від колишнього, адміністративно-командного механізму, і притому в більшій мірі, ніж у відношенні інших народногосподарських комплексів (більш висока ступінь державного регулювання та ін.). По-друге, економічний механізм господарювання сільськогосподарських підприємств враховує взаємозв'язок і залежність умов відтворення від природного фактору. По-третє, багатоукладність економіки вимагає диференційованого обліку характеру зв'язків господарювання підприємств різних форм власності (державної, приватної та особистої). По-четверте, в сільськогосподарському виробництві враховується специфіка відносин

перехідного періоду становлення ринкового механізму господарювання, формування якого вимагає значно більшого історичного періоду. По-п'яте, економічний механізм господарювання повинен враховувати специфічну соціально-економічну роль сільського господарства і переробної промисловості у формуванні фонду споживання населення і зростанні його добробуту (державне регулювання насичення національного ринку продовольством власного виробництва та цін на соціально значущі товари, захист вітчизняних товаровиробників на селі) [4].

На нашу думку, подолання кризи в галузі, що посилилась і дією сучасної світової кризи, повинно ґрунтуватися на комплексному підході до формування пріоритетних напрямків з урахуванням дії системи економічного механізму.

Висновки. Встановлено, що подолання кризи в сільськогосподарському виробництві повинно ґрунтуватися на комплексному підході до формування пріоритетних напрямків з урахуванням дії системи економічного механізму. У процесі дослідження нами виділені і обґрунтовані основні принципи функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств. Визначено елементи двох його рівнів, спрямовані на сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: на рівні системи відносин в аграрному комплексі - цільові програми, форми державної підтримки та цінового регулювання, довгострокове та іпотечне кредитування, інтеграція, диверсифікація, агротуризм, інновації, кадрове та соціальне забезпечення; на рівні сільськогосподарського підприємства - господарський (комерційний) розрахунок, мотивація праці, контролінг, бюджетування, маркетинг.

Бібліографічний список: 1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с. 2. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський, Н.П. Особа, З.П. Березівський // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 18-25. 3. Доберчак Н.І. Концепція внутрішнього господарського механізму підприємства / Н.І. Доберчак // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 161. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 130-134. 4. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель – Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 3–12. 5. Олійник О.В. Економічний

механізм функціонування АПК / О.В.Олійник // Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: [Мат-ли між нар. форуму молодих вчених]. – У 2-х тт. – Т. 1. – Харків, 2005. – С. 19-20. 6. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: [кол. монографія]. – У 2-х т./ [За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева]. – Т. 1. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 360–372. 7. Стадник М.В. Інституційний механізм та організаційна структура фіскального відомства: зарубіжний досвід / М.В. Стадник // Економічний вісник університету. – Вип. 23/1 – Переяслав–Хмельницький, 2014. – С. 257–261. 8. Ульянченко О.В. Формування ефективного механізму управління фінансовими ресурсами АПК / О.В. Ульянченко // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 71-76. 9. Ходос Д.В. Экономический механизм развития сельскохозяйственного производства / Д.В. Ходос – Красноярск, 2008. – 234 с. 10. Шиян В.Й. Економіка підприємства: навч. посібник / В.Й. Шиян, О.І. Гуторов, І.О. Шарко, Л.Ю. Кучер / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х.: ХНАУ, 2011. – 149 с.

В.И. Ткачук. Основные принципы функционирования экономического механизма хозяйствования сельскохозяйственных предприятий. В статье обоснованы основные принципы функционирования экономического механизма хозяйствования сельскохозяйственных предприятий. Доказано, что экономический механизм должен основываться на принципах государственного регулирования и поддержке отрасли, саморегулировании хозяйствующих субъектов под действием рыночных законов. Определено, что экономический механизм сельскохозяйственного производства является открытой и сложной системой, которая постоянно развивается и реализуется на разных уровнях путем действия органически взаимосвязанных и взаимодополняющих элементов. Определено, что основу экономического механизма хозяйствования составляют элементы экономических отношений на различных иерархических уровнях, в том числе на уровне отдельного предприятия и его внутрихозяйственных структурных подразделений. Оптимальное сочетание элементов экономического механизма хозяйствования сельскохозяйственных предприятий обуславливает основную цель его функционирования.

Ключевые слова: экономический механизм, хозяйствование, функционирование, сельскохозяйственное предприятие, экономическая эффективность.

V. Tkachuk. The basic principles of functioning of the economic mechanism of managing agricultural enterprises. In the article the basic principles of economic mechanism of management of farms were established. Established that the transition to a market economy mechanism requires a change in the whole system of industrial relations based on the cost of such forms as production, price, cost, value, money, profit, self-supporting income. So pressing issue at this stage is defining the basic principles of the economic mechanism of managing agricultural enterprises that will provide timely detection of flaws its functioning and decision-making. The economic mechanism of management is the essence of the economic mechanism, its core foundation and is a combination of techniques, methods and means of economic impact on production efficiency and provides economic levers by which the state and market structure affect the company and their work teams and individual employees. Studied what economic mechanism should be based on the principles of state regulation and support industry self-regulation of business entities under market laws. Established that the economic mechanism of agricultural production is open and complex system that is constantly evolving and implemented at different levels of organically interrelated and complementary elements. It was established that the basis of the economic mechanism of managing economic relations constitute elements at different hierarchical levels, including at the level of individual farm enterprise and its business units. The optimal combination of elements of the economic mechanism causing the main purpose of functioning of the economic mechanism of managing agricultural enterprises.

Key words: economic mechanism, management, operation, agricultural enterprise, economic efficiency.